

TALABALARNI PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASHDA NIZOLI VAZIYATLAR PROFILAKTIKASI

Eshquvvatov To‘lqinjon Eshquvvatovich

Samarqand davlat universitetining Kattaqo‘rg‘on filiali,
Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim, sport kafedrası mudiri

ПРОФИЛАКТИКА КОНФЛИКТНЫХ СИТУАЦИЙ ПРИ ПОДГОТОВКЕ УЧАЩИХСЯ К ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Эшқувватов Тулкин Эшқувватович

Каттакорганский филиал Самаркандского государственного
университета, заведующий кафедрой дошкольного и
начального образования, спорта

PREVENTION OF CONFLICTSITUATIONSIN THE PREPARATIONOF STUDENTSFOR PEDAGOGICALACTIVITY

Eshquvvatov To‘lqinjon Eshquvvatovich

Kattakorgan branch of Samarkand State University, Head of the
Department of Preschool and Primary Education, sports

eshquvvatovtulqin1308@gmail.com

Orcid: 0014-0000-3060-8724

Annotatsiya: Maqolada nizolar, OTMda pedagogik mojaroning mohiyati, nizolarning ob‘ektiv va sub‘ektiv tabiatini, ularning bevosita sabablari va ularning tahlili, nizolarning qanday shakllari va ular qanday yo‘llar bilan hal etilishi, ularni boshqarish san‘atini o‘rganishlarni o‘z ichiga olgan bo‘lib, ular oliy maktabga psixologik xizmat ko‘rsatish maqsadida bajarilgan.

Kalit so‘zlar: nizolar, konfliktogen, nizolarning yaratuvchanlik imkoniyati, konflikt funksiyalari, adolatparvarlik mezonlari.

Аннотация: Статья содержит исследование конфликтов, сущности педагогического конфликта в вузе, объективного и субъективного характера конфликтов, их непосредственных причини их анализа, какие формы конфликтов и каким и способами они разрешаются, искусство управления ими, выполняемое в целях психологического обслуживания высшей школы.

Ключевые слова: конфликты, конфликтогенность, творческая возможность конфликтов, конфликтные функции, критерии и справедливости.

Annotation: The article includes studies on conflicts, the essence of pedagogical conflict in higher education, the objective and subjective nature of conflicts, their direct causes and their analysis, what forms of conflicts and how they are resolved, and the art of managing them. received, they were performed in order to provide psychological services to the higher school.

Key words: conflicts, conflict generator, creative possibility of conflicts, functions of conflict, criteria of justice.

Kirish. Insonning kishilik jamiyatdagi yashash tarzini turli nizolarsiz tasavur etib bo‘lmaydi. Inson turli ziddiyat va nizolar bilan umr davomida, har bir yoshda, turli joy va har qanday

vaziyatda to‘qnash kelish mumkin. Nizolar har bir inson hayotiga aloqador bo‘lgan jarayon bo‘lib, hech bir inson o‘zini ziddiyatli vaziyatlar mening hayotimga aloqador emas deb ayta olmaydi. Nizolar

tabiiy hodisa bo'lib, har qanday nizolar bilan to'g'ri munosabat o'rnatish va nizolarning destruktiv ko'rinishlarini profilaktika qilish mumkin. Pedagogik-psixologik jihatdan bo'lajak pedagoqlarning nizolar, ularning tabiatini hamda profilaktikasini o'rganish faqat nazariy emas, balki juda muhim amaliy ahamiyatga ham egadir. Pedagoqlarning fani bu sohasini o'rganishi o'quv jarayonida turli vaziyatlarda yuzaga keluvchi nizolarning oldini olishga, ularni hal qilish uchun samarali choralarini qo'llashga yordam beradi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili:

Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, 80% nizolar ularning ishtirokchilari xohish va irodasiga qarama-qarshi o'laroq, ular istagiga qarshi ravishda vujudga keladi, ya'ni, kamdan kam hollarda nizo ataylab tayyorlanib, amalga oshiriladi. Inson boshqalardan kelayotgan axborotni diqqat bilan filtrlab, o'zi yuborayotgan axborotni esa - filtrlamasdan, to'g'ri jo'natadi. Odatda o'zgalardan kelayotgan axborotga emosional yondoshib, ketayotgan axborotni esa ko'proq boricha yuborish kuzatiladi. Nizoli vaziyat esa yuborilayotgan va qabul qilayotgan axborotlar orasidagi xissiy - emotsional hamda psixologik muvozanat buzilganda yuzaga kelishi mumkin.

Nizoning tipik xususiyatlarini [5, 23] da quyidagicha keltirilgan:

- natijaning noaniqligi, ya'ni nizo ishtirokchilarining hech biri boshqa ishtirokchilar tomonidan qabul qilinadigan qarorlarni va mojaroning barcha oqibatlarini oldindan bilmaydi;

- maqsadlar xilma-xilligi, bu holat turli tomonlar o'rtasidagi qiziqishlarning nomuvofiqligini ifodalaydi;

- tomonlarning har biridagi harakat tasnifi.

Shu bilan birga har qanday nizoning asosini ob'ektiv va sub'ektiv, real va illyustrativ to'planib borgan fikrlar qarama-qarshiligini tashkil etadi. Fikrlar qarama-qarshiligining nizoga aylanishi uchun quyidagilar yetarli hisoblanadi [5, 24]

1) vaziyatning nizoli munosabat ishtirokchilari uchun ahamiyati;

2) opponentlardan birida boshqa ishtirokchilar maqsadlariga erishish yo'liga qo'yadigan muammoning mavjudligi;

3) tomonlarning kamida bittada yuzaga kelgan muammoga shaxsiy yoki guruhli sabrning to'lishi.

Konfliktologiya nazariyasidagi mavjud yondashuv nizolarning sabablarini tasniflash, ularni tahlil qilish va umumlashtirish o'qituvchiga haqiqiy

ziddiyatlarni boshqarish va ziddiyatli manfaatlarni o'stirish vositasini beradi.

V.Linkoln ziddiyatlarning kelib chiqishini quyidagi sabablarini ko'rsatadi. [4.28].

1. Axborot – o'zaro munosabat ishtirokchilari uchun ma'lumotlarning qabul qilinishi yoki qabul qilinmasligi.

2. Xulq-atvorlardagi - nomuvofiqlik, samarasiz uslub, xudbinlik, oldindan aytib bo'lmaydiganlik va tomonlardan biri rad etgan xatti-harakatlarning xususiyatlari.

3. Munosabat omillari (aloqa) - ikki yoki undan ortiq tomonlarning o'zaro ta'siridan qoniqish darajasi.

4. Qadriyatlar-kishilarning amal qilishi uchun muhim bo'lgan va amalga oshirilishi kutilayotgan tamoyillar (kasbiy, madaniy, diniy, mafkuraviy va bosh)

5. Tuzilmaviy - o'zgarishi qiyin yoki hatto imkonsiz bo'lgan nisbatan barqaror vaziyatlar (qonun, yosh, bo'ysunish, vaqt, jihozlarning mavjudligi va o'quv jarayonini qo'llab-quvvatlaydigan boshqa vositalar)

Tadqiqot metodologiyasi: Tadqiqotimiz davomida ilgari surilgan nazariyani eksperimental tarzda sinovdan o'tkazish hamda uning natijalarini amaliyotga tatbiq etish, bo'lajak o'qituvchilarni nizoli vaziyatlar profilaktikasiga tayyorlash hamda pedagogik faoliyatga tayyorlashda konfliktologik kompetensiyalarini rivojlantirish tizimini takomillashtirish maqsadida yuzaga keltirilgan tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlar natijasida sub'ektlar faolligining ortishi va ta'lim samaradorligiga ijobiy ta'sirini kuzatish uchun dastur asosida tajriba-sinov ishlari olib borildi.

Aniqllovchi-ta'kidlovchi tajriba-sinovlarda o'tkazilgan so'rovnomalarda qatnashgan talabalarning (jami talaba respondentlar 220 ta) 37 foizi talaba-o'qituvchi nizolarining salmoqli qismi o'qituvchilarning kasbiy saviyasi yetarli emasligi tufayli yuzaga keladi, deb hisobladilar. Aksariyat talabalar fanlar mazmunining real hayotdan ajratilganligiga, 32% talaba o'quv kursi dasturlari tuzilishiga salbiy munosabat bildirdi. O'z navbatida professor-o'qituvchilar (jami o'qituvchi respondentlar 86 ta) ta'lim jarayonining past samaradorligi va muloqotdagi nizoli vaziyatlarni quyidagi sabablar bilan izohladilar:

- bilim olishga bo'lgan salbiy munosabat, dangasalik, o'rganishni istamaslik (34%);

- mustaqil fikrlash yoʻqligi, umumiy taʼlim va siyosiy madaniyatning pastligi, fanlarning ahamiyatini anglamaslik (12%);
- boʻljak kasbiga qiziqishning yoʻqligi yoki oʻz istiqbolini koʻrmaslik (56%);
- oʻta izzattalablik (27%).

Ishtirokchi respondentlar “Oʻqituvchi-oʻqituvchi” munosabatidagi nizoli vaziyatlarni aksariyat hollarda hamkasblarning ishchanlik salohiyatini yetarli emasligi (22%), oʻzgalarning faoliyat natijalari soyasiga oʻtib olish (27%), oʻquv materiallari mazmuniga shaxsiy xissa qoʻshmaslik (24%), faoliyatdagi oʻzaro hamkorlikning yetishmasligi bilan bogʻladilar. Shu bilan birga “Universitet-oʻqituvchi” munosabatlaridagi noqulay vaziyatlar omili sifatida oliy taʼlim muassasasi tomonidan oʻqituvchidagi tashabbuskorlikning yetishmasligi, dars oʻtishdagi bepisandlik, jamoat ishlaridagi masʼuliyatsizlik, muassasa rivojlanishi va istiqboliga befarqlik, oʻz ustida ishlamaslik, axborot texnologiyalari bilan ishlash va tillarni oʻrganishga boʻlgan harakatning yetarli emasligi kabilar keltirilgan boʻlsa, professor-oʻqituvchilar tomonidan bildirilgan asosiy eʼtirozlar muassasadagi infratuzilmaning yetarlicha rivojlanmaganligi (38%), oʻqituvchilarning mehnatiga yarasha munosabat koʻrsatilmashligi (44%), tashabbus qoʻllab-quvvatlanmasligi (36%) kabilarda namoyon boʻldi.

Tadqiqotning “Universitet-talaba” munosabatlariga qaratilgan qismida oʻtkazilgan soʻrovnoma natijalariga koʻra amaldagi vaziyatda oliy taʼlim muassasasi talabalarining ichki tartibga rioya qilmasliklari, shaxslararo muloqotlardagi masʼuliyatsizliklari va madaniy saviyaning pastligi, bilim olishga nisbatan dangasalik, shijoat va tashabbuskorlikning pastligi, axborot texnologiyalari va til oʻrganishga boʻlgan motivatsiyani yetishmasligini taʼkidlagan boʻlsalar, talabalar tomonidan oliy taʼlim muassasasidagi ichki tartib-qoidalarning oʻta rasmiyligi (72%), erkin muloqot va harakatning cheklanganligi (64%), infratuzilmaning qoniqarsizligi (64%), anonim tarzda esa ayrim hollarda yashirish korrupsiyaning davom etayotganligini bildirib oʻtdilar

Tahlil va natijalar: Bizningcha nizolarning sabablari hozirgi hayotning butun murakkabligini oʻzida aks ettirishga qodir. Aytish joizki, oʻtkazilgan soʻrovnomalarda va olib borilgan tadqiqot natijalariga koʻra nizolar tahlili yuqoridagilardan tashqari quyidagilarni oʻz ichiga oladi:

-vaziyat sabablari va tarixini, shuningdek, joriy hodisalarni tushunish;

-faqat asosiy yoki aniq koʻrinib turgan taraflarni emas, balki konfliktga jalb qilingan barcha ishtirokchi (guruh)larni aniqlash;

-barcha bu ishtirokchi (guruh)larning nuqtai nazarlari va ularning oʻzaro munosabatlarini bilish;

-konflikt negizida yotgan omillar va tendensiyalarni aniqlash;

-muvafaqqiyatsizliklar va yutuqlardan tegishli xulosa va saboqlar chiqarish uchun zarurdir.

Maʼlumki, konflikt asosi bu subektlar oʻrtasidagi qarama-qarshiliklardir.[3,16-17]. Shu sababli konfliktlarni hal etishning eng maqbul va natijali yoʻli- bu subektlarning oʻzlari koʻrsatilgan ziddiyatlarni bartaraf etishidir. Biroq bu yoʻlga har doim ham erishib boʻlmaydi. Bundan tashqari, ziddiyatning turli tiplarini, ularning darajalarini, subektlari xususiyatlarini, shuningdek, konfliktni toʻxtatishga intiluvchi kuchlar ixtiyoridagi obektiv imkoniyatlarni ham eʼtiborga olish kerak.

Tashkiliy va boshqaruv tipidagi nizolarining sabablariga:

- oʻqituvchilar ishining samarasiz tashkil etilishi bilan kelib chiqadigan;

- maʼmuriyat tomonidan mehnat sharoitlari yetarli emasligi;

- hayot xavfsizligini muhofaza qilishga doir ishlarning tartibga solinmaganligi;

- pedagogik jamoani boshqarishdagi kamchiliklar;

- talabalar bilimni baholash mezoni bilan bogʻliq;

- oʻqituvchi faoliyatini nazorat qilishning rejalashtirilmagan shakllari;

- oʻqituvchining kasbiy faoliyati rahbarlar tomonidan etarlicha baholanmasligi;

Turli nizolardagi taraflar hatti-harakatlari sabablarini tahlil etishda ularning odatda oʻz manfaatlarini qondirishga boʻlgan intilishlaridan iborat ekanligini tushunish qiyin emas. Notenglik, nosamimiylilik, qabul qilingan qarordan qoniqmaslik, toʻgʻri idrok etmaslik, bugungi kunda yoki kelgusida oʻzini moddiy jihatdan taʼminlashga boʻlgan intilish pedagogik jarayon amaliyotida uchrab turadigan nizo sabablarining aksariyati hisoblanadi.

Xulosa va takliflar. Pedagogik muhitda har qanday nizolarga nisbatan salbiy munosabat keng tarqalgan va koʻpchilik pedagoglarda nizolarning yaratuvchanlik imkoniyatini qidirishdan koʻra ularni bostirish, “vaqtida toʻxtatish” istagi mavjud. Lekin

pedagogic jarayonda nizolarning bo'lishi tabiiy hol hisoblanadi. Nizolarga qarshi ta'lim va tarbiya berish mumkin emas va bo'lmasligi kerak, shuning uchun nizolarga ijodiy munosabatni shakllantirish, ziddiyatli vaziyatlardan faqat talabalar, balki o'qituvchilar uchun ham konstruktiv xatti-harakatlar, ta'lim jarayonida nizolarni turli xil qo'llash zaruriyati mavjud. Nizolarning ob'ektiv va sub'ektiv tabiatini, ularning bevosita sabablari bilib olish, nizolarning qanday shakllari va qanday yo'llar bilan hal etilishi, ularni boshqarish malakasini o'rganish muhim ahamiyatga ega. Bu vazifa bo'lajak pedagoglar, har qanday darajadagi pedagog xodimlar uchun juda muhim va dolzarbdir.

Foydalangan adabiyotlar:

1. G.To'ychiyeva. Yoshlar va konfliktlar: Konfliktlar yechimiga o'rganish. Toshkent 2008 y.

2. D.Q.Ergeshova, M.K.Najimov. Yuridik konfliktologiya. Toshkent 2007. -129 b.
3. Работа с конфликтом: навыки и стратегия действия. Лондон, Конфликтологический центр, 2001. С.40.
4. Гришина Н.В. Психология конфликта. – С.-Пт.,2003. –160 с.
5. Король Л.Г.,Малимонов И.В., Рахинский Д.В. Конфликтология: учебное пособие для студентов, обучающихся по направлениям 37.04.01 Психология, 38.04.02 Менеджмент, 38.03.03.Управление персоналом. - Ульяновск: Зебра, 2015. - 248 с.
6. Eshquvvatov T.E. Oliy talim muassalarida nizoli vaziyatlar profilaktikasi // Monografiya. UDK 151.9:378.301:330 (575.1)-Samarqand: SamDU nashri, 2021. – 147 b.

